

УДК 324:342.843

М. А. Бучин

АБСЕНТЕЇЗМ ЯК ТИП ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

В статті досліджується абсентеїзм як різновид електоральної поведінки громадян. Автор аналізує різні моделі електоральної поведінки та виводить фактори, що визначають рівень абсентеїзму під час виборчих кампаній. Також здійснено типологію абсентеїзму та визначено його вплив на демократизацію суспільства.

Ключові слова: абсентеїзм, демократія, вибори, електоральна поведінка, моделі електоральної поведінки, фактори абсентеїзму, демократичні принципи виборів.

Одним з невід'ємних елементів сучасного демократичного суспільства є інститут виборів. Саме шляхом виборів народ як єдине джерело влади в державі може формувати політичну еліту, здійснювати ефективний контроль за її діяльністю. Для того, щоб вибори були атрибутом демократії, вони повинні здійснюватися у відповідності з апробованими правовими засадами — демократичними принципами виборів, важливе місце серед яких займає принцип вільних виборів. З принципом вільних виборів, який передбачає добровільність електоральної участі, безпосередньо пов'язане таке явище, як абсентеїзм. Світова та вітчизняна виборча практика показують тенденцію до поширення абсентеїзму, що негативно впливає на демократичні процеси. Проблематика дослідження цього явища відзначається актуальністю, оскільки вивчення абсентеїзму як різновиду електоральної поведінки дозволяє краще розуміти дане явище, визначати фактори, що сприяють його поширенню та розробляти дієві механізми активізації електоральної участі громадян.

Проблематикою абсентеїзму займаються такі вітчизняні та зарубіжні науковці як М. Ставнійчук, В. Кравченко, Ю. Бушенєва, Ю. Гудіна, З. Джандубаєва та ін. Проте досі відсутній вичерпний перелік факторів, які визначають рівень абсентеїзму як різновиду електоральної поведінки громадян.

Мета статті — на основі аналізу моделей електоральної участі дослідити фактори, що визначають рівень абсентеїзму, та з'ясувати особливості його впливу на демократію в державі.

Під абсентеїзмом розуміють «байдуже ставлення громадян до реалізації своїх політичних прав та обов'язків, яке проявляється, в першу чергу, у формі ухиляння від участі у голосуванні на виборах» [7, с. 5].

Абсентеїзм може трактуватися з різних точок зору:

- з позиції політичної участі — як неучасть у голосуванні на виборах громадян, які наділені активним виборчим правом;
- з позиції політичної поведінки — як форма протестної чи пасивної політичної поведінки;
- з правової позиції — як результат законодавчо встановленої добровільності реалізації активного виборчого права;
- з позиції рівня стабільності держави — як причина політичної слабкості держави, нестабільності і хаосу в країні;
- з позиції суспільства — як пасивність громадян, наслідок низького рівня політико-правової свідомості і культури;
- з позиції функціонування держави — як суспільна дисфункція, що йде в розріз з інтересами держави;
- з телеологічної позиції — як інструмент управління політичними процесами, засіб для досягнення певних цілей.

Найбільш поширеним і важливим є трактування абсентеїзму як певного типу політичної поведінки загалом та електоральної поведінки, зокрема. Під електоральною поведінкою розуміють «... участь у здійсненні влади чи протидія у здійсненні влади, що охоплює участь формальних організацій і масових рухів, включеність у різноманітні елементи системи чи відстороненість від неї, публічна демонстрація поглядів з метою впливу на суспільну думку чи на політичні інститути і керівні політичні органи» [5, с. 27].

В цьому контексті важливо розглянути, що лежить в основі різних моделей політичної поведінки виборців. Це дасть змогу з'ясувати причини поширення абсентеїзму.

Проаналізувавши стан дослідження електоральної поведінки у зарубіжній політичній науці, Ю. Гудіна виділяє дві основні моделі, які, об'єднуючи різні теорії виборчої поведінки, характеризують особливості поведінки виборців під час виборчих кампаній:

- 1) раціональні моделі виборчої поведінки (Е. Даунс, М. Фіорина, М. Ослон та ін.);

2) експресивні моделі виборчої поведінки (П. Лазарсфельд, Г. Алмонд, С. Верба та ін.) [3].

В рамках раціональних моделей виділяють теорію «розрахунку голосів» Е. Даунса, яка трактує електоральну поведінку виборця з точки зору раціональної оцінки ним власних перспектив у випадку приходу до влади тієї чи іншої політичної сили. Відповідно до цього голос виборця — це своєрідний «внесок», який він робить для отримання бажаного результату. Сама ж можливість участі у голосуванні вираховується виборцем із співвідношення факторів «корисність-затрати». Якщо час і зусилля, які витрачає виборець для отримання і аналізу інформації про суб'єктів виборчого процесу та відвідування виборчої дільниці — переважають очікувану корисність від результату волевиявлення, то виборець не бере участі у голосуванні [9].

Враховуючи те, що освіченість дозволяє виборцю здійснити менше затрат при зборі та аналізі інформації про виборчий процес та його суб'єктів, прихильники раціональної моделі голосування наголошують на тому, що ймовірність участі у виборах освічених людей значно вища, ніж менш освічених.

На думку М. Фіорини, який переосмислив і доповнив теорію Е. Даунса, на вибір громадян насамперед впливає стан економіки. Причому, виборець може оцінювати і власне економічне становище (егоцентричне голосування), і стан національної економіки загалом (соціотропне голосування) [10].

Аналізуючи модель раціональної поведінки, варто зазначити, що, крім економічних факторів, на волевиявлення громадян впливають також інші чинники, що приносять користь від голосування (престиж, соціальний статус та ін.). Крім того, залишається відкритим питання: при прийнятті рішення про голосування виборець керується рівнем успішності економічної діяльності влади в минулому чи очікуванням майбутніх економічних досягнень певної політичної сили в разі обрання?

В рамках експресивних моделей можна виділити два основні підходи: демографічний і соціально-психологічний. Демографічний підхід пояснює виборчу поведінку громадян такими чинниками, як вік, стать, освіта, соціальний статус, місце проживання і т.д. Також вважається, що значний вплив на голосування справляє солідарність виборця з певною суспільною групою. Крім того, особливо вагомим є вплив освіти на поведінку виборця, оскільки від освіти залежить і характер багатьох інших чинників, що визначають характер волевиявлення громадян.

Представники соціально-психологічного підходу хоч і визнають за соціально-економічними чинниками певний вплив на поведінку виборців, пріоритетність у формуванні електоральної поведінки віддають внутрішнім установкам людини, які були сформовані у процесі соціалізації. Тобто, вирішальний вплив на поведінку виборців здійснюють психологічні особливості людини, її досвід та рівень політичної культури [3].

Крім вищезазначених моделей електоральної поведінки, російський науковець З. Джандубаєва виділяє ще два підходи (моделі) до розуміння суті абсентеїзму та поведінки виборців:

1. Трагування абсентеїзму як «поведінки відхилення» (А. Коен, Р. Мертон). Згідно такому підходу абсентеїзм розуміється як утримання громадян від участі у виборах, що суперечить основному принципу демократії — участі кожної людини у формуванні політичної влади. «Поведінку відхилення можна визначити як конформну. В рамках цього підходу абсентеїзм трактується як дисфункція, що становить загрозу для нормального розвитку демократичної держави.

Р. Мертон виділяє 2 типи такої конформної поведінки відхилення: *нонконформна* (принципова) і *абберентна* (доцільна). Перший тип поведінки характерний для людей, які свідомо бойкотують вибори під впливом політичних чи соціально-економічних чинників, заявляючи про це завчасно. Другий тип електоральної поведінки притаманний громадянам, які не підкреслюють своє негативне відношення до виборів, не бажаючи вступати у конфлікт з політичною системою. В той же час вони не беруть участі у виборах, оскільки не бажають бути причетними до того, що відбувається у державі [6].

2. Трагування абсентеїзму як фактора стабільності держави. В рамках цього підходу високий абсентеїзм є причиною відсутності вагомих вимог і претензій до політичної системи. Громадяни задоволені станом речей і замість політичних дискусій займаються більш корисними для себе справами [4, с. 25-26].

На думку молодого російського науковця В. Степанової особливості абсентеїзму можуть бути виражені на основі трьох моделей поведінки:

1. «На вибори не ходжу, тому що нікому не вірю».
2. «На вибори не ходжу, тому що мій голос нічого не змінить».
3. «На вибори не ходжу, тому що це мені взагалі не цікаво» [8].

Як ми бачимо, науковці по-різному трактують причини, що лежать в основі політичної поведінки та абсентеїзму. Тому важливо з'ясувати, чому громадяни, які тривалий період боролися за отримання права голосу, здобувши його, ухиляються від участі у виборах; які фактори впливають на рівень абсентеїзму.

На нашу думку, всі чинники, які визначають рівень абсентеїзму, можна поділити на 4 групи:

1) **суб'єктивні** — фактори, які є характеристиками самих виборців і визначають рівень їхньої політичної участі (демографічні і ментально-психологічні). До демографічних факторів абсентеїзму належать вік, стать, місце проживання, рівень доходів та соціальний статус. До ментально-психологічних факторів абсентеїзму належать освіта та рівень політичної культури;

2) **об'єктивні** — фактори, які характеризують ситуацію в країні загалом, і виборчий процес, зокрема. Включають соціальні, економічні та політичні (фактори, що характеризують стан політики у державі загалом; фактори, що характеризують особливості самого виборчого процесу; технічні фактори);

3) **кон'юнктурні** — фактори, які складаються під впливом збігу обставин (погода, сезонні роботи, сімейні справи);

4) **ініціативні** — фактори, які є результатом впливу на виборців інших суб'єктів виборчого процесу (заклики бойкотування виборів, тиск, залякування виборців мобілізація електорату та ін.).

Для кращого розуміння суті та особливостей абсентеїзму, важливо здійснити їхню класифікацію. Так, можна виділити політичний і аполітичний абсентеїзм. Перший тип абсентеїзму породжений небажанням виборців брати участь у політиці, або утриманням від участі як висловлення певної позиції. Другий тип абсентеїзму породжений або певними обставинами, або різними демографічними причинами.

Схожу класифікацію дає український науковець В. Кравченко. Він виділяє наступні різновиди абсентеїзму:

1) *політичний* — ухилянням від виборів виборець висловлює свою недовіру суб'єктам виборчого процесу та їх передвиборчим програмам. Також політичний абсентеїзм може бути спричинений сумнівами виборця щодо можливості проведення чесних виборів, можливості реально вплинути на результати голосування;

2) *економічний* — пов'язаний з висловленням протесту складній економічній ситуації в державі (безробіття, низький рівень добробуту, соціальна незахищеність громадян та ін.).

3) *аполітичний* — полягає у байдужому ставленні, відсутності інтересу виборця до виборів та політики загалом [5, с. 153].

Російський науковець Ю. Бушенєва виділяє два види абсентеїзму: нормативно-правовий і добровільний. Нормативно-правовий абсентеїзм є примусовим і передбачає неможливість для певних категорій осіб проголосувати навіть при бажанні. Тобто, нормативно-правовий абсентеїзм є величиною, що регулюється органами влади. При такому абсентеїзмі виборчих прав позбавляються категорії людей, що не відповідають виборчим цензам. «Як тільки в суспільному житті появилася виборність, так одночасно з нею виник і нормативно-правовий (примусовий) абсентеїзм» [1, с. 52-53]. При добровільному абсентеїзмі громадяни свідомо беруть участь у виборах під впливом певних причин.

На нашу думку, недоліком вищезгаданої класифікації є не зовсім коректне віднесення до абсентеїстів осіб, які не володіють виборчим правом. Ми вважаємо, що абсентеїзм — це явище, яке характеризує неучасть у виборах лише тих громадян, які мають законодавчо закріплене право голосу.

Ю. Бушенєва пропонує й іншу класифікацію абсентеїзму. Беручи до уваги такий критерій, як прояви абсентеїзму на різних рівнях виборів, вона виділяє загальнодержавний, регіональний і місцевий абсентеїзм [1, с. 54]. Проте дана типологія дозволяє з'ясувати лише масштаби абсентеїзму на різних рівнях виборів, однак її важко застосувати для відстеження особливостей абсентеїзму та факторів, що визначають його рівень.

Виходячи з трактування абсентеїзму як типу політичної поведінки, можна виділяти активний і пасивний абсентеїзм. Для пасивного абсентеїзму характерною є неучасть громадян у виборах як наслідок відсутності зацікавленості політикою, як результат несформованості політичних уподобань. На відміну від цього, активний абсентеїзм передбачає неучасть громадян у виборах як висловлення своєї політичної позиції. Іншими словами, абсентеїзм може проявлятися у формі конформізму або ж у формі бойкоту. При певних обставинах бойкот може перерости у таку крайню форму як екстремізм.

На думку А. Галкіна, самих абсентеїстів можна поділити на 3 групи:

1) виборці, які не беруть участі у голосуванні з об'єктивних причин (хвороба, погана погода і т.д.);

2) виборці, які, не маючи серйозних претензій до наявної в суспільстві ситуації і, не прагнучи кардинальних змін, вважають для себе зайвою тратою часу участь у голосуванні;

3) виборці, які негативно відносяться до існуючого суспільного порядку і або не вірять в можливість щось змінити з допомогою виборів, або ж розглядають ухиляння від голосування як форму негативної політичної дії.

А. Галкін зазначає, що перша категорія абсентеїстів характерна для всіх країн світу, і вона завжди буде існувати. Друга категорія притаманна економічно і політично стабільним державам, де громадяни не беруть участі у виборах в результаті задоволеності станом справ. Третя категорія зустрічається в країнах, що переживають глибоку кризу чи потрясіння. До цієї категорії науковець також відносить виборців, які голосують «проти всіх» [2, с. 6-9].

Варто зауважити, що рівень абсентеїзму може носити і прихований характер. Зокрема, такий характер мав абсентеїзм в СРСР. Хоч явка на виборах становила майже 100%, це була лише видимість електоральної активності громадян, оскільки вона носила примусовий характер.

Існують різні погляди на якісну характеристику абсентеїзму. Зокрема, інколи високий рівень абсентеїзму трактують як позитивне явище, оскільки це означає, що громадяни, не бажаючи витратити зусилля і час для участі у виборах, засвідчують тим самим задоволеність станом справ. Також високий рівень абсентеїзму може бути свідченням ліберальної політики держави, відсутності примусу з боку державних структур щодо участі громадян у виборах. Зрештою, позитив абсентеїзму вбачається і в тому, що він передбачає вилученість з політики, як правило, саме тих суспільних груп, які є ворожими до принципів функціонування демократії, не розуміють їхньої суті

Оскільки абсентеїзм є невід'ємним елементом будь-якої сучасної демократії, не позбавлена певної доцільності і точка зору про те, що некоректно його розглядати з позиції негативних чи позитивних властивостей, а потрібно сприймати як належне.

Разом із тим, ми схилиємося до трактування абсентеїзму як негативного для розвитку держави і демократії явища. Це пов'язано з тим, що демократія базується на максимально широкій залученості громадян до управління державою, яке здійснюється через механізм виборів. Теза

про недоцільність участі певних категорій громадян у виборах заперечує рівність і все загальність виборів, ставить, зрештою, під сумнів і цінність самих виборів як демократичного способу формування влади.

Крім того, саме через вибори громадяни мають можливість здійснювати демократичний контроль за владою. Саме через акт волевиявлення кожен громадянин має можливість відчутти свою приналежність до суспільства, здатність впливати на формування політики держави. Зрештою, одним з найважливіших аргументів щодо негативного впливу абсентеїзму є зниження рівня легітимності влади як результат низької електоральної участі.

Ю. Бушенева справедливо зазначає: «Значна кількість громадян, що беруть участь у виборах, свідчить про зрілість громадянського суспільства, ефективне функціонування політичних партій і партійної системи в цілому. Але абсолютизувати даний показник не варто, оскільки вкрай низький рівень абсентеїзму на виборах свідчить швидше про політичні проблеми, а не про активну позицію виборців» [1, с. 42].

Отже, враховуючи те, що абсентеїзм є негативним явищем в демократичній державі, а також той факт, що сучасні виборчі процеси в світі показують тенденції до зростання рівня абсентеїзму, виникає об'єктивна необхідність у розробці і втіленні певних заходів, які б сприяли зростанню електоральної активності громадян. Зокрема, важливою умовою зменшення рівня абсентеїзму є виховання громадян, формування у них високого рівня політичної свідомості і культури. Проте тут необхідно враховувати специфіку кожної країни і розробляти заходи активізації громадян до участі у виборах, які є адаптованими до національних умов. Тому дослідження феномена абсентеїзму в українській виборчій практиці становить перспективи для подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бушенева Ю. И. Абсентеизм как фактор избирательного процесса в современной России : дисс. канд. полит. наук: 23.00.01 / Бушенева Юлия Ивановна. — Спб, 2007. — 180 с.
2. Галкин А. А. О сенсации которая не состоялась /А. А. Галкин // Полис. — 2004. — №1. — С. 6-9.
3. Гудина Ю.В. Активность российских избирателей: теоретические модели и практика / Ю.В. Гудина // Полис. — 2003. — № 1. — С. 112-123.
4. Джандубаева З. З. Абсентеизм как феномен современной российской практики : дисс. канд. социолог. наук: 22.00.04 / Джандубаева Зурида Заудиновна. — М., 2005. — 134 с.

5. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. / В. В. Кравченко. — 2-е вид., доп. — К. : Атіка, 2002. — 480 с.
6. Мертон Р. Социальное действие, вписываемое в социальное пространство / Р. Мертон ; под ред. В. И. Добренкова. — М. : Международный университет бизнеса и управления, 1996. — 556 с. — (Американская социологическая мысль).
7. Словник-довідник політологічних термінів / [Бучин М. А., Волинець О. О., Волощук С. М. та ін.] ; за ред. М. Гетьманчука, П. Ткачука. — Львів : Військовий інститут Національного університету «Львівська політехніка», 2006. — 228 с.
8. Степанова В. Политический абсентеизм современной российской молодежи / В. Степанова. — Режим доступу: <http://www.dpspr.narod.ru/simple4.html>.
9. Downs A. An Economic Theory of Democracy / A. Downs. — N.Y. : Harper and brother, 1957. — 270 p.
10. Fiorina M. Retrospective Voting in American National Elections / M. Fiorina. — New Haven, 1981.

The paper investigates absenteeism as a kind of electoral behavior of citizens. The author examines various models of electoral behavior and output factors that determine the level of absenteeism during election campaigns. The typology of absenteeism is also carried out and his influence is certain on democratization of society.

Key words: absenteeism, democracy, elections, electoral behavior, models of electoral behavior, factors absenteeism, democratic principles of elections.

Отримано 17.04.11

УДК 340.15:342.725(477)

Л. Л. Ковач

СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД МОВНОГО ДИСКУРСУ

У статті здійснено наукове узагальнення мовної проблематики в працях зарубіжних і українських вчених. Розкрито роль мови в житті суспільства, утвердженні політичної стабільності та єдності держави.

Ключові слова: мова, дискурс, мовна політика, контент-аналіз, нація, комунікація.

Важливою особливістю глобалізаційного періоду стала інтенсифікація інформаційних процесів. Ті сфери життя людини, де мова не посідала раніше ключового місця і лише супроводжувала певну діяльність (наприклад, пов'язану з накопиченням матеріальних ресурсів або з розв'язанням конфліктів за допомогою зброї, заступили місце комунікативній діяльності. Це мало наслідком породження і культивування різних дискурсивних практик, які виформовували